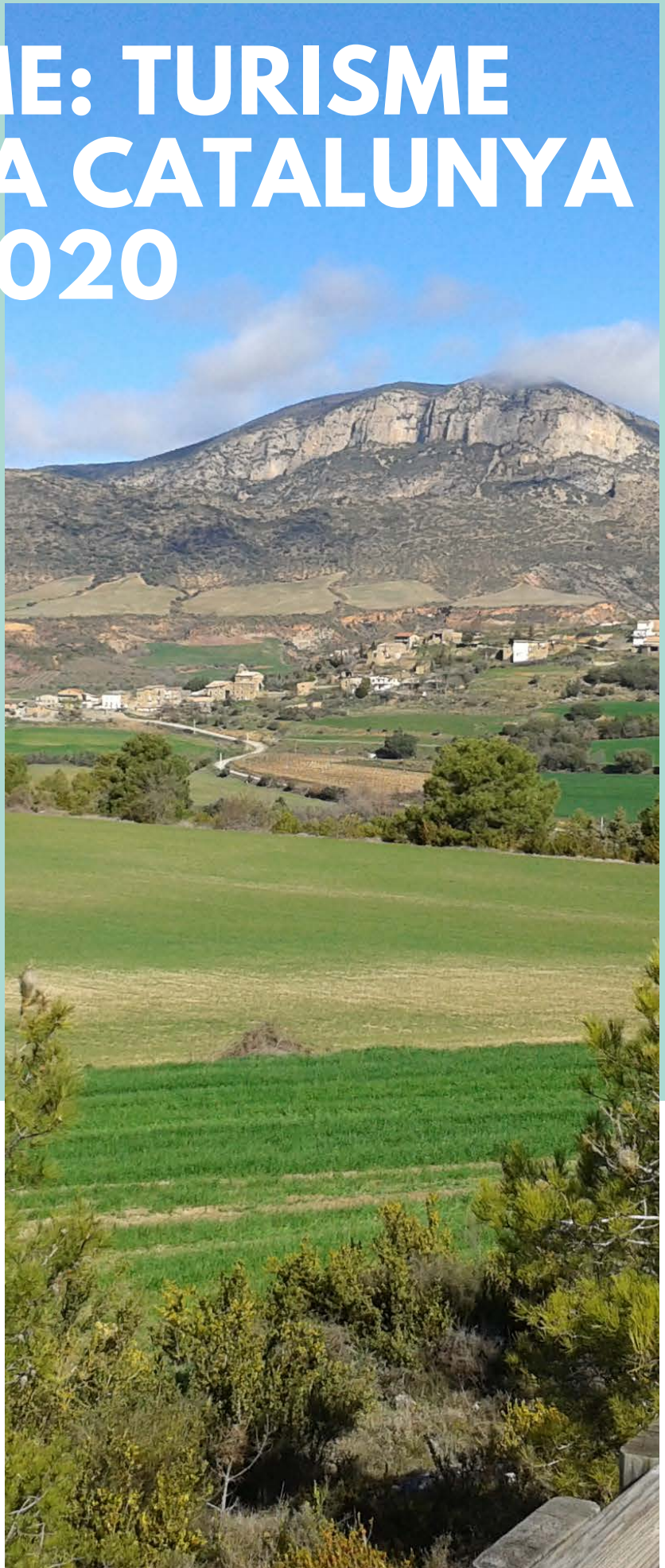

INFORME: TURISME RURAL A CATALUNYA ESTIU 2020

FUABformació
Escola de Turisme
i Direcció Hotelera

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

Bellaterra, desembre de 2020

Informe realitzat per l'àrea de recerca de l'**Escola de Turisme i Direcció Hotelera** de la **Universitat Autònoma de Barcelona**.

Elaboració i redacció: Esteve Dot, Francesc Romagosa i Maria Noguera.

Bellaterra (Cerdanyola del Vallès), desembre de 2020.

Estudi realitzat amb la col·laboració de:

[tuRalcat]

Resum

A la primera part de l'any 2020 la crisi sanitària del COVID-19 va tenir un enorme impacte negatiu sobre el sector turístic. Amb el desconfinament de l'estiu es va produir un retorn relatiu a l'activitat, però molt desigual segons territoris i tipus d'allotjament turístic. L'objectiu d'aquest estudi és l'anàlisi de la situació de l'oferta i la demanda de turisme rural a Catalunya durant l'estiu de 2020, i la seva relació amb la sostenibilitat. La hipòtesi d'investigació planteja que el turisme de proximitat va experimentar un fort creixement a Catalunya a l'estiu de 2020, essent els espais rurals i la tipologia d'establiment de turisme rural uns dels principals beneficiats, compensant la davallada del turisme internacional, possibilitant alhora la consolidació de pràctiques turístiques sostenibles. La metodologia s'ha basat en la cerca documental i estadística, així com la realització d'una enquesta als gestors dels establiments de turisme rural per poder copsar de primera mà la seva percepció sobre els processos analitzats.

1. Introducció. Turisme rural i turisme de proximitat en un context de pandèmia

La crisi sanitària de la pandèmia del COVID-19 va provocar a la primera meitat de l'any 2020 un declivi sense precedents a escala mundial dels viatges turístics i dels ingressos econòmics generats pels viatges i el turisme (UNWTO, 2020). Una de les conseqüències que va comportar la pandèmia, amb el confinament inicial i el desconfinament posterior, va ser la creació d'unes condicions que haurien de facilitar que tot el sector turístic esdevingui més sostenible. Efectivament, malgrat la resiliència que el sector ha demostrat tenir històricament davant de fenòmens catastròfics o inesperats, que podrien portar a pensar que el turisme podria tornar progressivament a una certa "normalitat", similar a l'existent en el moment previ a la crisi (Navarro et al., 2020), moltes veus han destacat l'oportunitat que ha suposat aquesta crisi per realitzar canvis profunds en el sector, que vagin en la línia de la sostenibilitat (Ioannides i Gyimóthy, 2020; Romagosa, 2020). Així, l'adopció d'un model continuista pel que fa la gestió i planificació futura del sector, seguint amb la filosofia del 'business as usual', es pot veure com una imprudència pel fet d'ignorar la insostenibilitat imperant fins abans de l'arribada de la pandèmia, i més tenint en compte l'exposició cada vegada més recurrent del sector als riscos imposats pel canvi climàtic i per les emergències sanitàries globals (Higgins-Desbiolles, 2020; Jamal i Budke, 2020).

En aquest sentit, una de les conseqüències que ha tingut aquesta crisi, i que estaria alineada amb els principis de sostenibilitat, ha estat el reforçament del turisme de proximitat en detriment dels viatges de llarga distància. El fet es deu, principalment, a les restriccions generals de la mobilitat turística imposades pels governs, que van forçar als potencials turistes a no viatjar o, en cas de fer-ho, a optar per destinacions properes (Gutiérrez, 2020; Navarro et al., 2020; Villaécija, 2020). A més, el fet de viatjar a entorns propers permet donar als turistes una major percepció de seguretat per la possibilitat de retornar de forma fàcil i ràpida al lloc de residència habitual en el cas d'un confinament sobtat associat a la pandèmia. Complementàriament al factor seguretat, cal apuntar a altres factors que poden afavorir el creixement del turisme de proximitat, com poden ser la creixent consciència social i ambiental que tenen els turistes, combinada amb una reducció del poder adquisitiu de la demanda turística provocada per la crisi econòmica derivada de la pandèmia (Lew, 2020; Romagosa, 2020).

El nou context turístic porta a una revalorització i un guany d'interès i atenció cap a formes de turisme i destinacions turístiques que s'havien considerat com a alternatives a les modalitats predominants del sector (sol i platja, urbà...). Ens referim al turisme rural i al turisme de natura, particularment, que són percebudes com a formes de turisme que porten associats uns atributs com són la seguretat, la qualitat i la sostenibilitat. En el cas del turisme rural, que és el que centrarà l'atenció d'aquest estudi, cal dir que tot i que aquesta modalitat turística no és sempre fàcil d'acotar pel que fa la seva definició, des d'una perspectiva àmplia, es pot entendre com el conjunt d'activitats realitzades pels visitants en els seus desplaçaments turístics al medi rural. L'accepció més estesa associa el turisme rural a l'oferta d'allotjament dins de nuclis de població de menys de 1.000 habitants o bé en entorns aïllats. El turisme rural, endemés, sovint es presenta

com una estratègia pel desenvolupament territorial local relacionada amb la sostenibilitat (Ibanescu et al., 2018), a l'empara de les polítiques territorials de reequilibri territorial que evitin, però, la forta terciarització i artificialització del medi natural, i alhora, la subvenció continua (Cànoves et al., 2006). De fet, les dades d'ocupació d'aquest tipus d'allotjament s'utilitzen com a indicador per dimensionar el fenomen (Cànoves et al., 2014) i un estudi recent remarca precisament el fet que les àrees rurals properes i ben comunicades amb les àrees metropolitanes (on es concentra la major part de la demanda d'aquest tipus de turisme) són la destinació preferent per als turistes que desitgen practicar aquestes modalitats, mentre que aquelles zones més allunyades, despoblades i amb menys serveis i infraestructures són les que tenen més dificultats per sobreviure i ser econòmicament sostenibles (Somoza Medina i Somoza Medina, 2020). En qualsevol cas, malgrat les diferències territorials, es constata que el gaudi i la demanda dels espais rurals i dels espais naturals com a espais d'atracció turística i de lleure creix en termes generals en l'era post COVID-19 (Clemente, 2020; Escapada Rural, 2020; López, 2020).

El turisme de proximitat que emergeix a partir de mitjans de l'any 2020 ofereix, doncs, noves oportunitats que haurien de permetre enfortir el model de desenvolupament turístic en el medi rural amb pràctiques turístiques sostenibles, creant noves oportunitats corporatives i empresarials.

2. Objectius i metodologia de la investigació

Considerant aquest context, la investigació té per objectiu estudiar l'oferta i la demanda d'allotjament del turisme rural a Catalunya durant la temporada d'estiu de 2020, així com la relació d'oferta i demanda amb les pràctiques turístiques sostenibles i la seva potencial contribució al desenvolupament sostenible territorial en l'escenari turístic post COVID-19. Algunes de les preguntes estructurals que es plantegen són: ¿Hi va haver un augment del turisme de proximitat a Catalunya en el postconfinament de l'estiu de 2020? ¿Aquest moviment turístic va beneficiar els espais rurals i en concret el turisme rural? ¿Les restriccions imposades per la pandèmia de la COVID-19 poden fer possible l'aparició de canvis, amb la consolidació de pràctiques sostenibles en entorns rurals?

Per l'anàlisi del turisme de proximitat a Catalunya, amb el cas concret dels espais rurals, a banda del treball de cerca documental i estadística, es va realitzar una enquesta als gestors dels allotjaments turístics rurals entre agost i setembre de 2020, referida a la temporada d'estiu (juliol i agost), tenint en compte que el confinament general va finalitzar al mes de juny, moment en què va començar a reprendre de forma gradual l'activitat turística a Catalunya, tot i les restriccions imposades a l'hora de viatjar per part de diferents països. Aquesta enquesta permet obtenir informació sobre les reserves d'allotjament i l'activitat (i els possibles canvis experimentats en comparació amb l'estiu de 2019); el segment de la demanda que ha realitzat la pernoctació; la comunicació promocional exprés a través d'internet o de les xarxes socials que els gestors hagin pogut endegar per diferenciar-se d'altres tipologies turístiques, o bé per destacar aspectes com la seguretat i/ o la sostenibilitat; i, finalment, aspectes percebuts pels responsables de la gestió

de l'allotjament en relació la sensibilitat i/o la preocupació de la pràctica turística sostenible per part dels consumidors. El formulari es va crear mitjançant l'aplicació Google Forms i la distribució de l'enquesta es va realitzar a partir de les tres principals associacions de turisme rural a Catalunya. Aquestes són la Confederació del Turisme Rural i l'Agroturisme de Catalunya-TURALCAT, la Confederació Catalana d'Agroturisme i Turisme Rural-CONCATUR i, l'Associació de Cases de Turisme Rural Girona - Costa Brava - Pirineu, les quals agrupen més de 750 associats, xifra que suposa aproximadament el 40% dels establiments de turisme rural de Catalunya.

Amb aquest procés es van obtenir les respostes de 89 qüestionaris que es van respondre per part de les persones responsables de la gestió d'establiments de turisme rural de forma anònima per tal de garantir la seva confidencialitat. Tenint en compte que hi ha molts d'aquests responsables que són propietaris de diversos establiments, es pot afirmar que les respostes rebudes representen un nombre major d'establiments. Considerant les dades facilitades per les tres confederacions amb les quals s'ha treballat, de mitjana sol haver-hi el doble d'establiments respecte el nombre d'associats. Per tant, es pot inferir que aproximadament es van enquestar uns 200 establiments respecte un total de 2.500, que són els que hi ha registrats en el conjunt de Catalunya. Tot i que aquesta quantitat representa menys del 10% del total, es pot considerar una xifra estadísticament representativa.

3. La incidència de la pandèmia sobre el turisme a Espanya i Catalunya durant l'estiu de 2020. El cas del turisme rural

La incidència de la pandèmia del COVID-19 sobre el turisme a Espanya es pot observar a partir de diferents indicadors, com ara el nombre de viatgers i pernoctacions registrades per tipus d'allotjament a l'any 2020 (i fins a l'agost), així com el grau d'ocupació dels establiments de turisme rural. Tot plegat permet la comparació de l'estiu de 2020 respecte l'any 2019, fent possible l'estudi més detallat sobre l'evolució del turisme de proximitat en espais rurals. Així, pel que fa al conjunt de l'activitat turística, comparant el juliol de 2020 amb el de 2019, les dades de l'INE permeten observar la davallada de viatgers (-34,2%) i pernoctacions (-37,2%) efectuats pels residents espanyols, essent una caiguda encara més important l'experimentada pels residents a l'estranger (amb caigudes superiors al -80%, tant en nombre de viatgers com en pernoctacions). Per tipologia d'allotjament, els hotels són els que més van experimentar l'impacte de la pandèmia i les conseqüents restriccions en la mobilitat, sobretot pel que fa els residents a l'estranger. A l'altre extrem, hi hauria els allotjaments de turisme rural que, pel que fa els residents espanyols, pràcticament no va variar el nombre de viatgers (-0,7%) i inclús van incrementar-se les pernoctacions (+18,7%), essent l'única modalitat d'allotjament que va veure incrementada la xifra de pernoctacions de residents espanyols. La davallada de turistes internacionals va ser molt notable (-66%), però no tan marcada com en altres modalitats d'allotjament. Això no obstant, les dades agregades de residents a Espanya i a l'estranger mostren com el descens de la demanda va ser molt més suau (-10% del nombre de pernoctacions) en comparació amb les dades globals (amb descensos fins a sis vegades superiors).

Pel que fa els mesos d'agost de 2020 i 2019, a escala espanyola les dades posen en evidència que aquest mes continua essent el mes de l'any amb major moviment. En relació a l'evolució del nombre de viatgers i pernoctacions, s'observa novament una davallada tant dels residents internacionals com d'espanyols. Considerant aquests últims, és destacable observar, però, que la davallada és més suau pel mes d'agost (-21,5 % de viatgers i -23,9 % de pernoctacions) en comparació amb el mes de juliol. Les xifres dels residents a l'estranger, com ja passava el juliol de 2020, continuen essent molt negatives, amb descensos per sobre del 80% respecte l'any anterior. Per tipologia d'allotjament, a l'agost de 2020 el sector hotelier va tornar a ser el que més va notar l'impacte de la pandèmia, tot i que el descens d'aquesta tipologia d'allotjament va ser menor en relació al juliol, i sobretot en relació als residents a Espanya. Pel que fa el turisme rural, i tal com succeïa al mes de juliol de 2020, continua registrant una tendència molt diferent respecte la resta de modalitats d'allotjament. Així, segons les dades oficials, les pernoctacions de residents espanyols van augmentar un 6,8 % en relació a l'agost de l'any anterior, encara que el nombre de viatgers va experimentar un descens del 4,6%. Seguint la tendència del mes de juliol, a l'agost també es constata una forta caiguda dels turistes estrangers, però no tan forta com l'experimentada en altres modalitats d'allotjament. La caiguda de viatgers i pernoctacions, torna a ser molt menor (-13,1% de descens en les pernoctacions totals als establiments de turisme rural) en comparació amb les dades globals nacionals (-56,3% de descens en les pernoctacions totals en tot tipus d'establiments).

En el cas específic de Catalunya, les xifres registrades en la modalitat d'allotjament de turisme rural a l'estiu de 2020 són fins i tot sensiblement millors que les comentades prèviament per al conjunt espanyol. Tant al mes de juliol com al d'agost de 2020 s'experimenta un ascens generalitzat en el nombre de viatgers residents a Espanya (+23% d'increment respecte l'any anterior en ambdós mesos) i de les seves pernoctacions (+48,3% al juliol i +34,5% a l'agost). Aquest segment de turista nacional contraresta els efectes de la caiguda del turisme internacional, que al mes de juliol va registrar unes caigudes molt similars a la mitjana espanyola (-67% de descens de viatgers), però a l'agost van ser superiors (-75% de descens de viatgers i pernoctacions). El balanç global queda compensat i les xifres totals de l'estiu del 2020 en relació a les de l'estiu de 2019 acaben essent molt similars, només constatant-se uns lleugers descensos en el nombre total de pernoctacions de l'1,4% al mes de juliol i del 2,4% al mes d'agost.

El balanç turístic del període analitzat també es pot valorar a partir de l'indicador estada mitjana per allotjament. Per modalitats, s'observa com l'estada mitjana de l'allotjament de turisme rural va ser superior el juliol de 2020 comparat amb l'anterior any, essent de 3,4 dies el juliol de 2020 i 3,15 dies el juliol de 2019 en el conjunt d'Espanya, i de 3,32 dies el juliol de 2020 i 3,28 dies el juliol de 2019 en el cas de Catalunya. Per contra, tant a escala estatal com catalana, les modalitats de càmping, d'hotel i apartaments turístics és on es nota una reducció del nombre de dies. El mes d'agost de 2020 l'estada mitjana per allotjament presenta una situació similar. Tant a escala espanyola com catalana, l'estada mitjana és superior respecte l'estiu 2019. Així, es passa de 3,66 dies l'agost de 2019 a 3,93 dies l'agost de 2020 d'estada mitjana estatal en allotjament rural, i de 4,50 dies l'agost de 2019 a 4,53 dies l'agost de 2020 a Catalunya. Les dades confirmen que, comparativament, els allotjaments hotelers, de càmping i apartaments turístics mostren una tendència més negativa, fet que pot estar motivat per la preferència dels turistes a evitar zones comunes de serveis.

Per últim, l'indicador del grau d'ocupació en els establiments de turisme rural presenta en general una evolució positiva entre els estius de 2019 i 2020. A escala espanyola els allotjaments de turisme rural al juliol de 2020 van tenir una ocupació mitjana del 30% de les places, un 1% més respecte el juliol de 2019, tot i que el grau d'ocupació en cap de setmana es va situar en el 41,2%, amb una disminució anual del 3%, fet que indicaria una millor distribució de l'ocupació en dies laborables. El grau d'ocupació presenta un comportament similar pel mateix territori a l'agost de 2020, amb un cert retrocés del total de places ocupades. Quant a Catalunya, els valors mostren una tendència positiva pel que fa l'ocupació de places totals, places al cap de setmana i habitacions quan es compara l'estiu de 2020 amb el de 2019. D'acord amb les xifres de l'INE, els valors de juliol de 2020 milloren un 3% el grau d'ocupació de les places totals del juliol de 2019, amb xifres molt similars pels caps de setmana, mentre que a l'agost de 2020 també s'observa una ocupació més elevada que l'agost de 2019 (l'ocupació de les places totals també incrementa un 3% com al mes de juliol, passant del 47,2% al 50,5%), destacant els percentatges de places de cap de setmana (56,5% respecte el 47,3% de l'any anterior). El grau d'ocupació per habitacions també s'incrementa, passant del 56,8% al 63,1%.

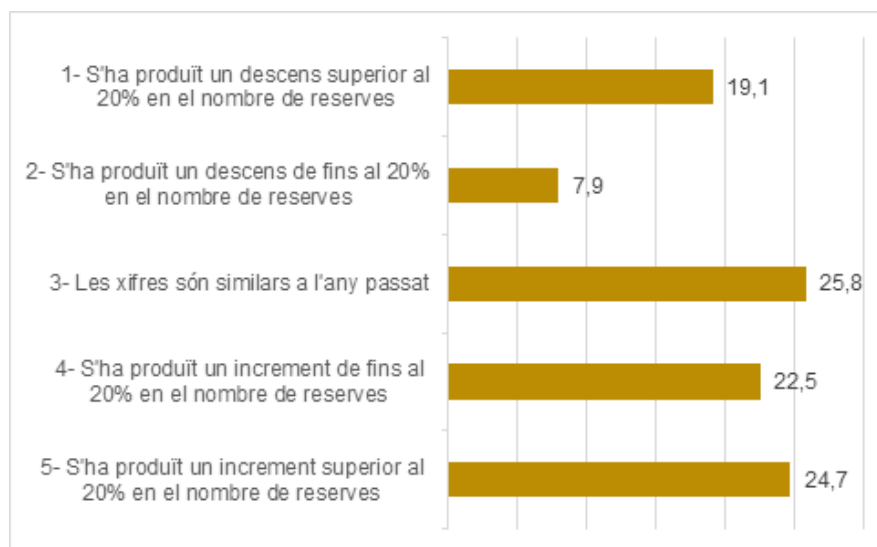
4. Anàlisi del turisme rural a Catalunya a l'estiu de 2020

La realització de l'enquesta als responsables de la gestió d'establiments de turisme rural a Catalunya ha permès obtenir informació representativa sobre el comportament experimentat a l'estiu de 2020, i observar així mateix els canvis ocorreguts respecte la temporada d'estiu de 2019. Això s'aconsegueix tant amb l'anàlisi quantitativa de les respostes numèriques del qüestionari com amb els comentaris expressats en l'apartat de l'enquesta que permetien realitzar una resposta oberta a les persones enquestades.

Un cop finalitzat el període de recollida d'enquestes es van obtenir un total de 89 qüestionaris emplenats. En primer lloc, fent una lectura territorial de les respostes obtingudes, s'observa que aquestes es distribueixen en 24 de les 42 comarques catalanes. Això fa que es pugui copsar l'opinió dels gestors de la majoria de les comarques que tenen un pes important d'allotjaments turístics rurals, i que són les que acumulen unitàriament entre el 2% i el 6 % de l'oferta registrada a Catalunya (Departament d'Empresa i Coneixement, 2020), de manera que la mostra es pot considerar representativa del conjunt del sector. En segon lloc, els resultats de l'enquesta posen en evidència els canvis experimentats per part dels gestors d'allotjament de turisme rural a Catalunya durant la temporada d'estiu de 2020 en comparació amb l'estiu de 2019. En aquest sentit, cal destacar que gairebé tres quartes parts dels enquestats (el 73%) manifesten que les xifres d'ocupació i reserves van ser iguals o superiors en el nombre de reserves respecte l'estiu anterior. De fet, aproximadament una quarta part del total (el 22,5 %) declara que hi va haver un augment superior al 20% en les reserves. Per contra, un 27% dels enquestats afirma que l'activitat va disminuir en comparació amb l'estiu 2019. Concretament, un 19,1 % manifesta que es va produir un descens superior al 20% de l'activitat (Figura 1). Aquestes dades estarien alineades amb les xifres oficials explicades a l'epígraf anterior, evidenciant que la temporada d'estiu de 2020 va ser una temporada que, en termes generals, es podria qualificar de positiva per als establiments de turisme rural a Catalunya, considerant el context general negatiu per al conjunt del sector turístic tant a Catalunya com al conjunt d'Espanya.

Tot i aquest balanç satisfactori de la temporada d'estiu de 2020, cal esmentar les situacions disperses segons la tipologia d'allotjament de turisme rural i la contractació del servei. A l'estiu de 2020 els allotjaments de turisme rural que prestaven un lloguer/servei de vacances íntegre (de cessió de l'habitatge sencer sense compartir espais amb altres usuaris i equipaments comunitaris) van millorar els seus resultats/ingressos, donant resposta a les necessitats de la demanda que, amb el nou context derivat de la pandèmia va començar a prioritzar de forma més destacada que abans aspectes com la tranquil·litat, la baixa massificació i la poca exposició social que ofereix aquest tipus d'allotjament turístic.

Figura 1. Canvis en les reserves d'allotjament als establiments de turisme rural a Catalunya a la temporada d'estiu de 2020 en comparació amb l'estiu de 2019

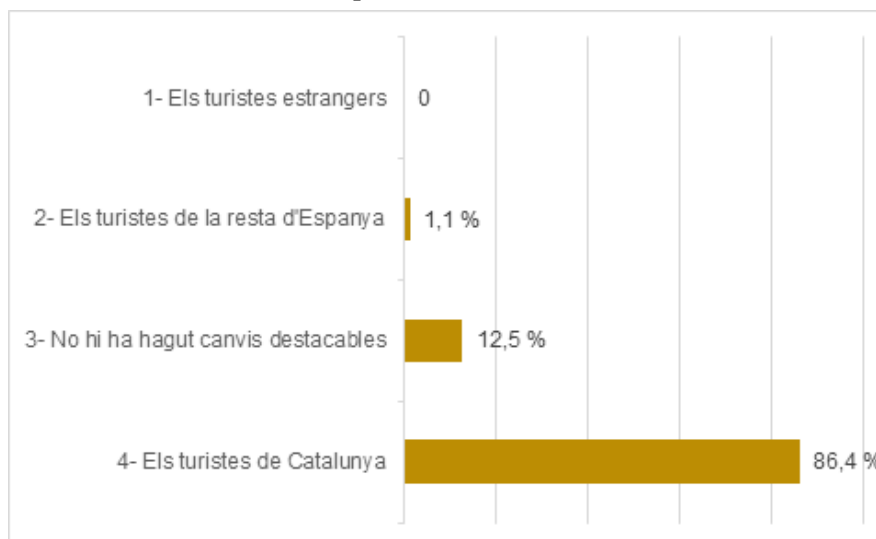
El servei de la casa compartida i/o disponibilitat d'elements complementaris com és la piscina (sol·licitada a la temporada alta estival) són aspectes que valora la demanda, i condicionen l'activitat generada per l'establiment de turisme rural, tal com refereix una de les persones enquestades:

“Ha experimentat un augment en general [en al·lusió a l'activitat generada als establiments de turisme rural] menys en la modalitat de casa compartida, tothom demana allotjament independent i amb piscina, nosaltres oferim la piscina del poble, que aquest any ha estat tancada, i tenim casa compartida la qual cosa ha fet que haguem tingut molt pocs clients.” (Enquesta nº 4)

A això s'hi afegeix el fet que els canvis normatius i els protocols de seguretat per part de les institucions a l'estiu de 2020 van fer que, encara que les peticions i les ocupacions fossin bones, alguns allotjaments de lloguer per habitacions reduïssin la seva capacitat tot bloquejant algunes habitacions com a mesura de seguretat, així com poder oferir el servei de menjador evitant aglomeracions.

En tercer lloc, l'enquesta als gestors va tractar els canvis observats en relació amb la procedència de la demanda. Així, es desprèn que a la temporada d'estiu de 2020 el turista intern català va augmentar respecte el 2019. La gran majoria dels enquestats (86,4%) van destacar que la demanda interna (en aquest cas, catalana) havia crescut. Això no obstant, un 12,5 % van manifestar que no havien viscut canvis respecte la temporada anterior. I, finalment, són pocs (un 1%) els que relacionen un creixement de la demanda amb turistes de la resta d'Espanya (Figura 2). Aquests resultats confirmen el que les estadístiques oficials ja havien apuntat, en relació amb la forta caiguda del turisme internacional i la seva compensació pel turisme domèstic, tot i que amb l'enquesta es confirma que aquest segment és, sobretot, de proximitat.

Figura 2. Creixement de la demanda per origen a la temporada d'estiu de 2020 en comparació amb la temporada d'estiu de 2019

Els motius pels quals es produeix aquest augment de la demanda del turisme rural de proximitat cal emmarcar-los en el context propiciat per la pandèmia, associat sobretot al risc de viatjar lluny i que busca destinacions turístiques segures a prop de casa, i alhora a una major valoració de destinacions que fins ara eren opcions secundàries, com havia estat el cas concret del turisme rural.

En cap establiment de turisme rural, com era d'esperar, hi ha hagut un augment dels turistes estrangers. Aquest fet ha tingut repercussió en els establiments i el nombre de cancel·lacions de reserves, sobretot d'aquells establiments que depenien fortament del mercat internacional. Alguns dels enquestats ho van reflectir de forma eloqüent en les seves respostes:

“Hem tingut una cancel·lació del 100% de les reserves de l'estiu ja que totes eren d'origen estranger. Hem pogut tornar a omplir però, en comparació amb l'estiu de l'any passat, hem tingut una davallada del 60%.” (Enquesta nº 61);

“Tenia reserves de clients estrangers, totes han estat anul·lades” (Enquesta nº 14);

“Vaig tancar la meua casa rural el mes de març i encara no he obert. Els meus hostes eren un 90% estrangers i les reserves que tenia es varen anul·lar totes.” (Enquesta nº 68)

Aquesta problemàtica es pot relacionar principalment amb els establiments de turisme rural que havien indicat un descens en la seva activitat, però també hi té molt a veure la seva localització geogràfica. Així, en la meitat dels casos que s'afirma que l'activitat va ser inferior en comparació amb l'estiu de 2019, la seva ubicació territorial coincideix amb les comarques gironines (la resta es distribueix de forma relativament homogènia per tot el territori), que és on els allotjaments són més dependents, per proximitat geogràfica, del mercat europeu -especialment del mercat francès-i/o tenen vincles amb algun operador estranger amb reserves fetes per aquests clients intermediaris van notar més aquesta caiguda. La dependència del mercat internacional va portar en conseqüència la readaptació de l'oferta a la demanda interna:

“A l'estiu sempre hem treballat un turisme familiar de proximitat (Catalunya, Espanya i França) de mínim 7 nits. Al març [de 2020], al confinar-nos, vam anular totes les reserves de francesos i belgues i vam tornar a omplir molt ràpidament (entre març i abril) amb clients catalans, la majoria de Barcelona i Tarragona. La diferència és que els francesos quan venen volten molt arreu: Sitges, Barcelona, Montserrat, Tarragona...Aquest estiu les famílies [catalanes] s'han quedat pel Penedès, la majoria ni han sortit de la finca” (Enquesta nº30).

La darrera part de l'enquesta pretenia conèixer millor la relació dels establiments de turisme rural amb les pràctiques sostenibles. En relació a aquest aspecte, primerament es va preguntar si els propietaris i/o gestors dels establiments de turisme rural havien realitzat a partir del desconfinament algun tipus de comunicació promocional exprés, per exemple a través del web o de les xarxes socials, destacant aspectes relacionats amb la sostenibilitat i la seguretat del seu tipus d'allotjament, amb l'objectiu de diferenciar-se d'altres tipologies de turisme, com per exemple la de sol i platja o la urbana. En aquest sentit, la majoria dels enquestats (el 68,5%) van reconèixer no haver-ho fet, però la resta (tres de cada deu enquestats, el 31,5%) sí que van afirmar haver realitzat alguna promoció exprés destacant aquells aspectes, fet que demostraria que des del sector hi ha una certa consciència sobre el rol que el turisme rural du a terme o pot dur a terme en l'impuls d'un turisme més sostenible.

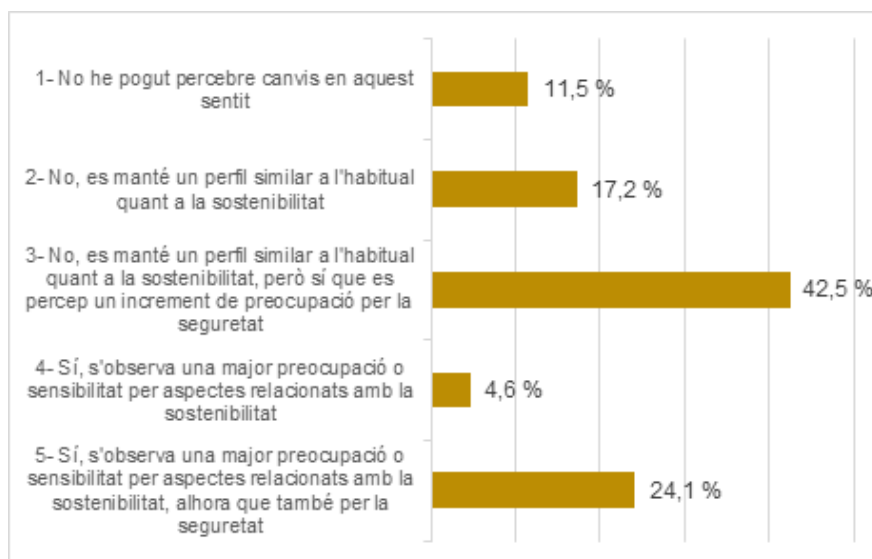
En segon lloc, també en relació amb la sostenibilitat, es va preguntar als gestors dels establiments de turisme rural sobre la seva percepció en relació a si havien observat una major preocupació o sensibilitat per aspectes relacionats amb la sostenibilitat entre els clients que havien tingut durant la temporada d'estiu de 2020. Un 28,7% dels enquestats (suma de les respostes 4 i 5, Figura 3) van confirmar que els seus hostes havien mostrat una major predisposició per les pràctiques d'oci sostenibles. Això no obstant, la majoria dels enquestats (el 59,7%) va considerar que la preocupació pel turisme sostenible es va mantenir de forma similar en comparació amb la temporada precedent (suma de les respostes 2 i 3). Això es deu al fet que hi ha un nombre destacat d'enquestats que opina que els clients donen per suposada la gestió sostenible i responsable en aquesta tipologia d'allotjaments, tal com reflecteix l'opinió d'una de les persones enquestades:

“Els nostres hostes normalment ja estan conscienciats i per això no hem notat un canvi notable en aquest aspecte” (Enquesta nº 87).

La necessària adaptació a les restriccions derivades de la pandèmia, i sobretot tot allò relacionat amb la seguretat passa a tenir notorietat. En aquest sentit, el 66,6% dels enquestats (suma de les respostes 3 i 5) revelen que encara que la pràctica turística sostenible es mantingui o pugi, el que sí que es va percebre va ser un augment de la preocupació per la seguretat. Els comentaris expressats pels propis enquestats així ho reflecteixen:

“Hi ha clients que sí que es preocupen per un turisme més sostenible, altres no. Tots volien escapar una estona de l’angoixa que va ser el confinament i allò que en diuen la nova normalitat” (Enquesta n° 60);

Figura 3. Canvis percebuts pels gestors dels establiments de turisme rural en relació a la sostenibilitat i seguretat per part dels clients a l’estiu de 2020

“Hi ha una preocupació per si hi haurà més gent a la casa. [Els hostes] volien estar sols” (Enquesta n° 72);

“Molta demanda de gent no usuària tradicional del turisme rural, per ser una de les destinacions més segures, res a veure amb temes de natura o sostenibilitat” (Enquesta n° 89).

En tot cas, relacionat amb la seguretat i la sostenibilitat, l'enquesta reflecteix que es va produir un ascens d'un turisme més proper, essent el turisme rural una de les opcions més atractives quan parlem de turisme de proximitat, tal com ho va manifestar alguns dels gestors dels establiments enquestats:

“Alguns turistes han descobert una altra Catalunya [l'entorn rural] amb interès; altres, senzillament han anat on han pogut, cercant tranquil·litat, sortir de casa, sobretot” (Enquesta n° 58).

5. Discussió i conclusions

A la primera part de l'any 2020, i com a conseqüència de la crisi sanitària del COVID-19, es produeix un descens important i imprevist dels viatges turístics tant nacionals com internacionals arreu del planeta, amb notables repercussions pel sector. Tot plegat va portar, en un context de desconfinament a l'estiu de 2020, a un increment del turisme de proximitat, dirigit sobretot cap a espais rurals i naturals. La investigació realitzada planteja la hipòtesi que el turisme de proximitat va augmentar l'estiu de 2020 a Catalunya, fent que els espais rurals en surtin beneficiats pel que fa la generació d'activitat, possibilitant a més la consolidació de pràctiques turístiques sostenibles en els entorns rurals.

Els resultats d'aquesta investigació porten a determinar que la temporada turística d'estiu (juliol i agost) de 2020 va ser positiva pel turisme rural a Catalunya, tant si es consideren diferents indicadors de fonts estadístiques oficials com pels resultats obtinguts de l'enquesta realitzada expressament per aquesta investigació. Per una banda, l'anàlisi de les xifres de viatgers i pernoctacions en diferents tipologies d'allotjament ha permès constatar com els establiments de turisme rural van ser els que de manera més clara van notar menys la caiguda de l'activitat, en comparació, sobretot, amb els establiments hotelers i els apartaments turístics, que van experimentar davallades molt significatives durant els dos mesos analitzats, tant pel conjunt d'Espanya com per Catalunya en particular. El cas dels càmpings es troba en una situació intermèdia. Aquestes dades ens indiquen que la situació generada per la pandèmia va tendir a afavorir principalment les modalitats d'allotjament turístic considerades menys massificades i/o més properes a la natura i, per tant, aquelles que tenen una connexió més clara amb aspectes associats a la sostenibilitat i la seguretat (sanitària).

En relació a la modalitat d'allotjament de turisme rural, és interessant destacar dos fets rellevants. Per una banda, el fet que la demanda interna (dels residents a Catalunya i Espanya) va créixer d'una forma destacada en relació a l'estiu de 2019 i va compensar, parcialment, les caigudes dramàtiques de les arribades i pernoctacions de turistes estrangers. Aquesta és, per tant, la modalitat d'allotjament que més clarament es beneficia de l'increment de l'anomenat turisme de proximitat, fet que denota, enllaçant amb la reflexió anterior, que la demanda sorgida del postconfinament va valorar de manera més destacada les destinacions properes i els allotjaments menys massificats i situats en entorns rurals i naturals.

Per una altra banda, cal remarcar el fet que el nombre total de pernoctacions de l'estiu de 2020 a Catalunya és gairebé el mateix que el registrat l'estiu anterior, fet que contrasta amb la mitjana registrada pel conjunt del turisme rural a Espanya (-1,4% de descens a Catalunya el mes de juliol versus -10% de descens pel conjunt d'Espanya; -2,4% de descens a Catalunya el mes d'agost versus -13,1% de descens pel conjunt d'Espanya). Una possible interpretació per aquestes diferències caldria buscar-la al fet que el segment de la demanda que més va créixer per aquest tipus d'allotjament, d'acord amb els resultats de la nostra enquesta, va ser el propi mercat català (mercat de proximitat), que es troba molt concentrat a la regió metropolitana de Barcelona, conformant un mercat potencial molt gran (d'aproximadament uns 5 milions de persones). La

major part de comarques on hi ha oferta de turisme rural a Catalunya estan situades a una distància espacial i temporal que encaixa dins del que es podria anomenar turisme de proximitat (entre una i tres hores de desplaçament en la majoria dels casos des de la metròpoli barcelonina). Per comparació, moltes altres destinacions de turisme rural d'Espanya no disposen d'aquesta proximitat amb les principals regions metropolitanes de l'estat. Així doncs, tot i que caldria realitzar estudis complementaris a aquest per poder validar aquesta hipòtesi, les destinacions de turisme rural més remotes serien les que potencialment s'haurien vist menys beneficiades en aquest escenari.

Altres indicadors que mostren la tendència positiva del turisme rural a Catalunya, i també a la resta d'Espanya, durant l'estiu de 2020 són l'increment tant de l'estada mitjana dels turistes com del grau d'ocupació dels establiments d'allotjament en relació a les xifres corresponents a l'estiu anterior. A les altres modalitats d'allotjament turístic aquests indicadors tenen la tendència oposada, dada que reforça la idea que el turisme rural presenta un marcat caràcter resiliènt.

L'enquesta realitzada a les persones responsables de la gestió d'establiments de turisme rural a Catalunya també ha posat de manifest el reconeixement que hi ha des del propi sector del paper que juguen aquest tipus d'establiments i destinacions rurals en la promoció d'un turisme sostenible i segur en temps de pandèmies, destacant que durant la temporada d'estiu de 2020 la preocupació de la demanda en matèria de seguretat va créixer de forma evident, mentre que també ho va fer, però no de forma tan evident, la preocupació per aspectes relacionats amb la sostenibilitat (en part, perquè la demanda habitual d'aquest segment del mercat turístic ja valora de forma essencial en la seva decisió de compra del producte la qualitat de l'entorn, l'autenticitat de l'experiència, la no massificació de la destinació, etc.). Això no obstant, també cal parar atenció a un nou perfil de la demanda que pot valorar de forma creixent els aspectes associats a la seguretat, més que a la sostenibilitat. En qualsevol cas, ambdós factors hauran de ser clau en les noves estratègies de promoció i diferenciació del sector. En aquest sentit, el fet que només el 31% dels enquestats vagi utilitzar durant l'estiu de 2020 el web o les xarxes socials per promocionar i destacar el sector com a referent en sostenibilitat i seguretat enfront altres modalitats d'allotjament i altres tipus de destinacions, denota que encara hi ha marge per seguir aprofundint en aquesta línia, malgrat siguin aspectes que sovint es donen per suposats dins del propi sector.

En definitiva, la investigació ha posat en evidència que en l'era post COVID-19 un turisme més proper està guanyant pes en molts territoris i en particular a Catalunya, essent el turisme rural una de les opcions més atractives quan parlem de turisme de proximitat, un turisme que pot ajudar a fer front a la caiguda dels viatges de llarga distància que caracteritzen el turisme internacional. Al mateix temps, el turisme rural és el que mostra tenir una major capacitat d'esdevenir un sector resiliènt davant de crisis sobtades i imprevistes, com la produïda amb la recent pandèmia.

Un dels principals reptes que té per davant el turisme rural al nostre país és, doncs, la consolidació com un referent de turisme sostenible, segur i de proximitat, de manera que guanyi pes relatiu en el mercat turístic global del país, però mantenint alhora la qualitat dels seus productes i serveis, incrementant el grau d'ocupació i disminuint l'estacionalitat. Que actuï, en

definitiva, com una autèntica eina de desenvolupament local i territorial. Així mateix, si es vol afavorir la sostenibilitat del territori caldrà dedicar esforços i recursos per la gestió de l'activitat turística i de les pràctiques de lleure en entorns rurals i naturals, de forma que es pugui fer front a la creixent demanda d'aquestes activitats, sobretot en determinats entorns que poden córrer el risc de patir problemes de saturació turística experimentats en altres tipus de destinacions més madures.

Per tot això, es fa més evident que mai la necessitat d'apostar de forma decidida per un canvi de model turístic a nivell de país que aposti per la qualitat més que per la quantitat, que aposti de forma clara per una sostenibilitat real, que no sigui una simple etiqueta. En aquesta línia es van pronunciar nombroses persones i institucions que van signar el setembre de 2020 l'anomenat "Manifest Descobrir" (<http://manifest.descobrir.cat/>), un document que reclama un canvi urgent de model turístic a Catalunya. En concret, demana que s'implementin diferents mesures en les polítiques de turisme i territori, com ara la incorporació dels criteris de sostenibilitat en les polítiques de turisme, la promoció del turisme de proximitat com a objectiu de país, l'augment de la qualificació dels negocis turístics i la substitució dels llocs de treball precaris per ocupació de qualitat, o l'ordenació de l'activitat turística per combatre la massificació.

Per acabar, cal remarcar que el turisme, i el turisme rural en particular, tal com ja s'ha dit, pot ser una bona eina per al desenvolupament local, però, com també ha demostrat aquesta crisi, no hauria de ser-ne l'única. Caldrà cercar un equilibri necessari a cada territori. Aquí entren en joc les polítiques de planificació i gestió del turisme en clau de sostenibilitat i resiliència, que s'hauran d'implementar amb les adequades fórmules de governança, que integren els sectors públic i privat de forma coordinada. En definitiva, tots els agents, incloent-hi aquí els investigadors, tenim una tasca d'una gran responsabilitat: ajudar a reconduir el turisme -tant des del punt de vista de l'oferta com de la demanda- cap a escenaris realment sostenibles i resilents davant d'un futur canviant i ple de nous reptes.

Bibliografia

- Cànoves, G., Villarino, M., Herrera, L. (2006). Políticas públicas, turismo rural y sostenibilidad: difícil equilibrio. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 41: 199-217.
- Cànoves, G., Villarino, M., Blanco-Romero, A., De Uña, E., Espejo C. (eds.) (2014). *Turismo de interior: Renovarse o morir. Estrategias y productos en Catalunya, Galicia y Murcia*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Clemente, P. (2020). El turisme rural català salva els mobles al juliol gràcies als catalans. *Ara*, 31/08/2020.
- Departament d'Empresa i Coneixement (2020). *Estadístiques de l'oferta municipal d'establiments turístics*. Barcelona.
- Escapada Rural (2020). *Estudio sobre el turismo rural post COVID-19*.
- Gutiérrez, M. (2020). Italia se suma a la oleada europea de barreras turísticas a España. *La Vanguardia*, 12-08-2020.
- Higgins-Desbiolles, F. (2020). The end of global travel as we know it: an opportunity for sustainable tourism. *The Conversation*, 17-03-2020.
- Ibanescu, B., Stoleriu, O.M., Munteanu, A., Iatu, C. (2018): The impact of tourism on sustainable development of rural areas: evidence from Romania. *Sustainability*, 10, 3529.
- Ioannides, D., Gyimóthy, S. (2020). The COVID-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path. *Tourism Geographies*, 22(3): 624-632.
- INE (2020). *Encuesta de ocupación en alojamientos de turismo rural*. Madrid.
- Jamal, T., Budke, C. (2020). Tourism in a world with pandemics: local-global responsibility and action. *Journal of Tourism Futures*, 6(2), pp. 181-188.
- Lew, A. (2020). How to Create a Better Post-COVID-19 World. *Medium*, 16-03-2020.
- López, H. (2020). BCN vacía, el Montseny colapsado. *El Periódico*, 19-10-2020.
- Navarro, E., Ortega Palomo, G., Torres Bernier, E. (2020). *Propuestas de reflexión desde el turismo frente al COVID-19. Incertidumbre, impacto y recuperación*. Málaga: Universidad de Málaga.
- Romagosa, F. (2020). The COVID-19 crisis: Opportunities for sustainable and proximity tourism. *Tourism Geographies*, 22(3), 690-694.
- Somoza Medina, M., Somoza Medina, X. (2020). Resiliencia territorial y sostenibilidad en la España vaciada. In: Pons, G.X., Blanco-Romero, A., Navalón-García, R., Troitiño-Torrallba, L., Blázquez-Salom, M. (Eds.). *Sostenibilidad Turística: overtourism vs undertourism*. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 31: 31-42.
- UNWTO. (2020). *Impact assessment of the COVID 19 outbreak on international tourism*. Madrid: UNWTO.
- Villaécija, R. (2020). Una veintena de países Schengen ya tiene cuarentenas o restricciones a los viajes a España. *El Mundo*, 10-09-2020.